

VEIKKO ERKKILÄ

PARTISAANEJA TORJUMASSA

Sissiosasto Saun sota

Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Otava

© Veikko Erkkilä ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2025

Etukannen kuvassa on luutnantti Paulus Niemi, yksi Saun joukkueenjohtajista.

Tekstin- ja tiedonlouhinta kielletty.

ISBN 978-951-1-49535-2

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2025

Sisältö

Alkusanat	9
Lumipuvut lunta tummempia	11
Osaston pappi toi hevoset ja viestin	11
Nenäliina tunnistettiin, vaikka siitä puuttui haju	13
Varauduttiin uuteen uhkaan ja sotaan	15
Jatkuvat iskut käynnistivät uudet torjuntatoimet	18
Erilaisia miehiä, erilaisia sankareita	20
Suuri menestys alussa	26
Uusi isku kaksi päivää myöhemmin	32
Neuvostoliitto lähetti vain pieniä partioita	37
Molemmin puolin rajaa valmistauduttiin	43
Partisaanit siviilien arkielämässä	47
Pelon tuottaminen	47
Ei rauhallisia päiviä	53
Kenraali halusi nähdä sankareita	56
Vihollinen käytti rikollista aselajiaan yhä enemmän	60
Taru-Hukka ilmaisi väijytyksen viime hetkellä	64
Syrjäinen luonto oli elämän lähde ja turva	76
Mikä on Kakkinen?	85
Kuin talvisodan vaarallinen hiihtokolonna	89
Karl Nousu oli merkittävien vankien listalla	98
Vaikein vuosi	100
”Tai siviiliväestö olisi evakuoitava”	100
Saun partio löysi Aimo Koivusen	101
Paremmat liikkumis- ja taistelusuunnitelmat	105
Erkki Kauppisen kylmä yö	112
Sotatunturi	117
Apua heti!	120
Missä oli Niemi?	123
”Kaikki näytti menevän päin pieliä”	129
”Tilanne vaarallinen”	131
Partisaaniosastossa oli kaaosta ja kovaa kuria	134
Henkinen taistelu raskasta partisaanijoukoissa	139
Jälkikurssi	141

Onnekkuus pahuuden puolella	143
Kaikki suunnitelmat muuttuivat 7.7. kello 6.00.	143
”He kaikki itkivät”	148
”Pelkäsimme kohtaavamme tällaisen paikan”	150
Saun voimat keskitettiin tekijöiden tavoittamiseksi	152
Jälki itäkoilliseen.	155
Jäljet katosivat, takaa-ajajien työ hukassa	157
Epäonnistuminen oli pettymys	160
Isku Lokkaan viikkoa myöhemmin	162
Hyökkäysten jälkeen seurasi väärää tietoa	167
Esikunta halusi väärät raportit.	167
”Tuhoamme sääliittä kaikki, jotka vastustavat meitä”	171
Sotasensuuri murtui	174
Ruotsalainen lääkäri kutsuttiin tutkimaan uhrit.	175
”Murhatyöt”	177
Partisaanit suunnittelivat pakenemisensa huolella.	182
Lapin sota.	185
Sodan jälkeen	190
Ulkoministeriltä etsintäkysely valvontakomissiolle.	190
Kukaan ei selvinnyt	193
He näkivät ja kokivat Lokan tuhon.	199
Tiina Pulskan isoisät pelastuivat sattumalta	203
Lapsen syntymä lyhensi rintamamiestilan velkaa	205
Itä-Lappi oli kaupan aluevaihtojen keskusteluissa.	209
Keskusrikospoliisin suurin rikostutkinta.	211
Miten Osasto Sau hoiti tehtävänsä?	220
Olavi Alakulppi	223
Pahempaa kuin kuolemanpelko.	224
Veijo Nylund: ”Kun siellä rymyää, ei kaipaa sotaa”.	226
Mikko Perttunen oli onnekas selviytyjä.	230
Sankarin poika	232
Yhdysvaltain apu oli runsasta.	235
Valmiusyksikkö hyödyntää Saun kokemuksia.	237
Me emme unohda	239
Ainon sota ei ole päättynyt	239
Jari Kosken äidin kokemukset valokuvina.	248
”Emme anna unohtua”	249
Lähteet	252
Kiitokset	255

*Kirjan aiheen voi sanoa olevan ajankohtainen,
mutta todellisuudessa ajankohtaisuudesta on
havaittavissa vain pelkoja. Ajankohtaisuus
tarkoittaa tämän kirjan käsikirjoituksen
valmistumishetkeä.*

Sissiosasto Saun sotilaita Savukoskella kevättalvella 1944.

SA-KUVA.

Alkusanat

”Parhaat jälkimiehet kulkevat kärjessä siten, että yksi on kummallakin puolen jälkijotosta. Näiden miesten etuoikealla ja etuvasemmalla ovat varsinaiset tunnustelijat. Kärjen muu osa mars sii jotoksen sivussa. Kun kärki saa kosketuksen viholliseen, on sen edettävä mahdollisimman pitkälle, kaivauduttava asemiin ja pidettävä vihollista tiukassa tulella. Pääosa hyökkää selkään ja pyrkii saartamaan.”

Näin koulutettiin jatkosodan aikana Osasto Saun (Erillinen Osasto Savukoski) sotilaita, joiden tehtävänä oli turvata siviilejä ja heidän kotejaan Neuvostoliiton lähettämiltä tuhoojaosastoilta itäisen Lapin raja-alueella. Osasto Sau aloitti toimintansa sen jälkeen, kun jatkosotaa Suomen ja Neuvostoliiton välillä oli käyty lähes puolitoista vuotta. Pelon luominen Suomeen oli Neuvostoliiton sodankäynnin odottamaton ”aselaji”. Ja se oli syy perustaa Osasto Sau Lapissa. Neuvostoliitto lähetti pelon aiheuttajia melkein kaikkialle Suomen raja-alueille. Vain eteläisin osa jäi ulkopuolelle. Itäiseen Lappiin kohdistui vihollisen suurin tuhovoima. Iskemällä siviilien kimppuun, liikenteeseen ja pieniin sotilaskohteisiin Neuvostoliitto lähetti viestejä suomalaisille sotilaille, Lappiin tulleille saksalaisjoukoille, Mannerheimille ja Suomen yhteiskunnalle.

Osasto Sau taisteli vain omalla maallaan. Rintamat olivat erämaissa, missä osaston joukkueet kohtasivat Neuvostoliiton lähettämiä isoja yksiköitä tai pieniä partioita. Saun sotilaat eivät menneet koskaan valtakunnanrajan yli. Heidän kuului ohjesäännön mukaan toimia vain Suomen puolella.

Osasto Sau oli ikään kuin suomalainen muukalaislegioona. Sotilaat tulivat osastoon pääasiassa vapaaehtoisina, ja he kokivat, että osasto on yhtä hyvin heitä kuin tehtävää varten.

Tämä kirja kertoo ”legioonan” tarinan, jossa Suomen veteraanien ja sodan lapset puhuvat ja jossa tiedot, analyysit, väitteet, valheet ja totuudet ovat molempien maiden asiakirjoista ja keskusteluista.

Veikko Erkkilä

Lumipuvut lunta tummempia

Osaston pappi toi hevoset ja viestin

”Joukkueiden tulee lähteä vielä samana iltana paluumatkalle Kakkisen taloon saakka”. Viestistä osattiin päätellä, että osaston komentaja halusi saattaa väsyneet miehet kotimatkalle heti taistelujen päätyttyä. Suullisen viestin Osasto Saun komentajalta oli tuonut Reutuvaaran kämpälle sotilaspapin tehtäviä hoitanut Taisto Saarinen. Komentajan ei olisi tarvinnut lähettää viestinviejää, vaan hän olisi saanut sanoman osaston sotilaille helposti radiosähkeenä. Mutta hän halusi lähettää sähkeen sijaan miehen, jonka kauluksissa ovat sotilaspastorin laatat. Ja hän halusi, että Saarinen järjestää viisi hevosta ohjastajineen Reutuvaaraan. Kämpällä oli taisteluissa henkisesti uupuneet miehet ja kahdeksan kaatunutta. Saarisen oli syytä mennä vastaan hevosten kanssa.

Hevoset, reet ja hevosmiehet tuotiin ensin saksalaisilla kuorma-autoilla Savukosken Saunakankaalta Martin kylään. Autot pääsivät lähtemään Osasto Saun tukikohdasta jo aamupäivällä. Automatkaa oli 40 kilometriä. Martilta jatkettiin matkaa hevosilla rekitietä 36 kilometriä. Rekitie seurasi Kemijoen ranta-alueita joen latvavesille päin. Miehet ja hevoset saapuivat

isolle kämpälle illan valoisaan aikaan. Oli huhtikuun 16. päivä 1944. Haavoittuneet oli viety tuntureista hoitoon taistelujen aikana ahkiassa ja poron- tai hevosenreessä.

Joukkueet jättivät Reutuvaaran kello 23.00. Edessä kuljivat ensimmäinen ja neljäs joukkue ja niiden perässä hevoset. Kolmas joukkue tuli viimeisenä. Rekitie oli kova ja helppo hiihtää. Edessä oli 14 kilometrin matka yöpymispaikkaan, Kakkinen taloon.

Kuulas, leuto myöhäisilta. Keskiyötä lähestyvä taivas oli hämärä, mutta ei peittynyt enää pimeyteen. Keväinen henkäys tuli metsästä, jossa puut olivat täysin lumettomia. Hangen pinta oli saanut kevätroskansa, kun voimakas tuuli oli irrottanut puista loppoa, vanhoja neulasia, pieniä kelottuneita oksia eli kaikki pienet irtonaiset osat ja palat. Miehet olivat viettäneet suuren osan viimeisimmästä viikostaan lumeen kaivautuneina, ja heidän lumipukunsa olivat tummempia kuin hangen pinta. He olisivat voineet tehdä kotimatkaa tyytyväisinä ja helpottuneina niin kuin tavallisesti, mutta nyt heidän mieltään vaivasi pettymys. Torjunta oli jäänyt vajaaksi. Partisaanien suurta yksikköä oli saatu väsytettyä vain sen verran, että se oli lähtenyt rajan taakse. Sitä ei lyöty, ei edes riittävästi heikennetty, vaikka Sotatunturissa Saun joukkueet olivat ampuneet muun muassa yli kolmekymmentätuhatta konepistoolin patruunaa. Taistelussa Saun miehiä oli vähimmillään kolmannes tai ehkä vain neljännes vihollisen taistelijamäärään nähden. Taisteluun ei voitu ottaa pienen pataljoonan kaikkia sotilaita, vaan kaksi joukkuetta oli jätettävä suojaamaan varuskuntaa. Lisää miehiä ei saatu. Apuun lähetetyt saksalaisjoukkueet olivat kieltäytyneet taisteluista ja palanneet takaisin nähtyään taistelualueen.

Puolentoista viikon aikana oli käyty kaksi vaikeaa taistelujaksoa alueen eri kohdissa. Kaatuneita ja haavoittuneita oli kuljettu jo aikaisemmin samaa rekitietä pitkin.

Nyt osasto teki matkaa kolme tuntia ennen kuin oli perillä yksinäisessä Kakkisen talossa Kemijoen varrella. Talo oli jatkuvasti pelkästään Osasto Saun käytössä, sillä Kakkisen perhe asui tilapäisesti Martin kylässä. Kaikki miehet mahtuivat taloon. Hevosille saatiin suojaa tallista ja liiteristä. Taisteluja Sotatunturissa johtanut luutnantti Paulus Niemi soitti komentajalleen majuri Kaarlo Parviaiselle ja ilmoitti joukkueiden ja hevosten saapuneen perille. Talossa oli Saun puhelin.

Nenäliina tunnistettiin, vaikka siitä puuttui haju

”Partio on löytänyt nenäliinan Savukosken Pyhäjoen ylimmäisen kämpän läheltä. Nenäliinan ja kämpän välinen matka oli puoli kilometriä. Nenäliina oli tunnistettu ryssäläiseksi, vaikka siinä ei ollut ryssäläistä hajua.” Näin ilmoitti Osasto Saun kenttäpartio kolmosen päällikkö Saun esikuntaan. Ilmoituksessa ei mainittu, miten nenäliinan jättäjästä voitiin olla varma. Hajun puuttumista pidettiin poikkeavana, mutta partion ehdottoman tulkinnan mukaan nenäliina oli pudonnut venäläiseltä. Ja oli syytä selvittää, miten nenäliina sopi alueen muihin havaintoihin tai missä piti etsiä muita tuntomerkkejä liikkujista.

Kaikki epäilyksiä aiheuttavat jäljet ja havainnot piti tarkastaa, haistaa, katsoa ja varmistaa; kaikki askelten alla tallautuneet kasvit, löydetty esineet, hajut, tuulen tuomat savut, nuotiohiilet, sidejäänteet, ulosteet, tulitikut, vaatepalaset, hiukset, eväitten ja tupakan jäänteet, säilykepurkit, lepopaikat ja vielä monta muuta asiaa, myös jälkiä jättäneiden vihollisten sukupuolet. Talvella katsottiin ladun painauma ja kovuus, pintalumi ja hiihtäjien sauvojen jäljet. Alueelle oli perustettu myös kenttäpartioiden verkosto, joka oli kylien ja asumusten turvaaja ja maahan tunkeutuneiden neuvostoihmisten liikkumisten valvoja.

Osasto Saun piti oppia tuntemaan vihollisen liikkumistavat ja jäljet. Se tallensi tietoa omista maastokokemuksistaan ja hankki jälki- ja jäljittämisooppia järjestämällä sotilailleen kursseja.

Osaston tärkein ja vaikein tehtävä oli löytää ja tavoittaa vihollinen, jonka eteneminen Suomen puolella tuli estää ja joka myös piti tuhota tai häätää omalle puolelleen. Koskaan ei tiedetty, mitä suunnitelmia vihollisella oli, mihin kohteeseen Suomeen tunkeutuneet ihmiset, ryhmät ja sotilaallisesti varustautuneet isot osastot pyrkivät. Suomalaisten kokemukset osoittivat, että tunkeutujat joka tapauksessa halusivat tuottaa tuhoa, kuolemaa ja kauhua Suomen kodeissa. He eivät siis vain tyytyneet aiheuttamaan häiriöitä ja tuhoa liikenteeseen ja voimiansa mukaisiin sotilaskohteisiin.

”Miehille tulee järjestää jälkikoulutuksia ja -harjoituksia. Jälkien seuraamisessa matkan etenemisen nopeus on usein ratkaiseva, kun yritetään tavoittaa etenevää vihollista.” Näin kirjotti Osasto Saun yksi joukkueenjohtaja, luutnantti Olavi Alakulppi, laatimassaan raporttiaan kesäisestä takaa-ajokokemuksistaan. Hän tuli osastoon jo sen perustamisvaiheessa ja kuului keskeisiin henkilöihin, jotka osasivat osaston vaatimat tehtävät jo ennen toiminnan alkamista. Alakulppi johti jo talvisodassa aliupseerina hänelle nimettyä osastoa Sallassa vihollisen takana. Väli rauhan aikana hän kävi upseerikoulun. Jatkosodan alussa hän oli kaukopartiojohtajana ja sai siitä työstään Mannerheim-ristin ritarin arvon 27-vuotispäivänään 17. heinäkuuta 1942. Hän myös tunsu talven ja lumen. Hän oli mäkihyppääjä ja kilpahiihtäjä. Hänen parhain menestyksensä ennen sotavuotia oli kultamitali kolmen muun suomalaishiihtäjän kanssa kymmenen kilometrin viestissä Zakopanen maailmanmestaruushiihdoissa vuonna 1939. Myös sodassa hän oli tekijä ja pidetty esimerkki. Hänen sosiaaliset taitonsa olivat kehittyneet luontaisesti Rovaniemellä kodissaan, jossa hän oli 12-lapsisen perheen esikoinen.

Monet Saun sotilaista olivat talvisodan sankareita, kokeneita sissejä ja erilaisista oloista tulleita erikoistehtäviin sopivia miehiä, jotka siirtyivät Saun palvelukseen muista sotilasyksiköistä joko alkuvaiheessa tai myöhemmin. Osa sotilaista ei kuitenkaan tiennyt ennen Savukoskelle saapumistaan mitään Lapin oloista, ei varsinkaan metsäerämaista. Kaikilla ei myöskään ollut aikaisempaa sotakokemusta.

Varauduttiin uuteen uhkaan ja sotaan

Savukosken Saunakankaan varuskuntarakennukset rakennettiin jo välittömästi talvisodan jälkeen, koska Suomi varautui raja-alueilla uusiin uhkiin. Vaikka Suomen ja Neuvostoliiton välillä solmittiin rauhansopimus heti taistelujen päätyttyä 13. maaliskuuta 1940, Suomi ei luottanut rauhan säilymiseen.

Koko maassa ensimmäinen epäluottamuksen osoitus oli pitää sotilaiden määrä ja valmius korkealla. Kaikki kokeneet sotilaat pääsivät koteihinsa vasta sitten, kun uusia reserviläisiä oli saatu varusmieskoulutuksesta ja uudet miehet olivat aloittaneet koulutuksensa. Toisena ja radikaalina toimenä oli raja-alueiden suojaaminen uuden ajattelun mukaan. Itärajan alueille sijoitettiin 12 prikaatia rajan turvallisuuden varmistamiseksi. Yksi prikaateista sijoitettiin Savukosken, Kemijärven ja Sallan alueelle, mikä edellytti varuskunnan rakentamista aikailematta talvisodan jälkeen sekä Savukoskelle että Sallaan.

Savukosken Saunakankaalle päätettiin rakentaa tuhannen sotilaan varuskunta ja Sallan Saijan kylään, lähemmäksi rajaa, puolta pienempi varuskunta. Saijan ja Saunakankaan välimatka on vain vajaa 50 kilometriä. Suunnitelman mukaan Saijan varuskunnan tehtävänä oli aloittaa taistelu neuvostojoukkojen mahdollisesti hyökätessä Suomeen. Molempien varuskuntien rakentaminen aloitettiin keväällä 1940 ennen kuin maa oli sulanut.

Työt saatiin valmiiksi nopeasti, merkittävilta osin jo vuoden 1940 loppuun mennessä. Seuraavan vuoden alkupuolella molemmat varuskunnat olivat niin valmiita, että niissä voitiin aloittaa koulutus, ja uudet varusmiehet pääsivät sotilaskoteihin munkkikahville.

Samaan aikaan kun Itä-Lapissa rakennettiin varuskuntia väli- rauhan aikana, siellä myös tehtiin maastoihin puolustusrakenteita ja varauduttiin valvomaan ilmatilaa. Jatkosodan alkaessa Savukoskella oli jo kaksi komppaniaa, jotka mukautuivat Suomen puolelle tunkeutuvien neuvostoliittolaisten vakooilijoiden ja tuhoajien torjuntaan. Ne olivat 14. Erillinen linnoituskomppania ja Ilmavalvontakomppania 809. Komppaniat liitettiin Osasto Saun organisaatioon heti, kun Sau perustettiin. Osuutensa turvallisuuteen pyrkivät antamaan myös nuorten poikien ja isoisien ”kodinturvajoukot”. Nuorille oli tärkeää, että heitäkin tarvittiin.

Kun uusi sota alkoi kesällä 1941, se oli täysin erilainen kuin mihin oli varauduttu. Saunakangas oli kuitenkin valmiina käynnistymään uudelleen, kun raja-alueiden puolustamiselle tuli yllätyksellistä tarvetta ja Osasto Sau muutti sinne. Saijan varuskuntaakin tarvittiin turvaamaan omia alueita, ja se auttoi saksalaisen tukikohdan sijoittumista Saijalle.

Neuvostoliitosta tuli Suomeen jo sodan alkuvaiheesta lähtien erilaisia ryhmiä tekemään tuhoja. Alussa suurin liikehdintä kohdistui Lapin ja Oulun läänin itärajan alueille. Sodan edetessä suomalaiset saivat koko ajan kiinni neuvostovakooilijoita Itä-Lapin, Koillismaan ja Kainuun alueilta. Samaan aikaan Neuvostoliiton tuhoojaryhmät tekivät samoilla alueilla tuhoa liikenneväylillä. Ne myös sieppasivat, tappoivat ja murhasivat.

Ensimmäisenä surmakohteena oli Kainuun Ristijärvi jo 16. heinäkuuta 1941. Neuvostoliittolainen pieni partio ampui heinätoïssä olleen Perttu Kemppaisen Mustavaarassa. Partio kohtasi Kemppaisen heinäniityllä sattumalta.

Kainuun, Koillismaan ja Itä-Lapin maakunnissa oli paljon tilaa liikkua salaa. Suurin metsiin oli helppo kätkeytyä, ja niissä oli mahdollista melko turvallisesti yöpyä ja sytyttää nuotio. Pienin vaivoin voitiin tehdä laavu tai muu suoja. Asutus ja tieverkosto oli harvaa. Asumuksia ja teitä voitiin tarkkailla vaivattomasti, ja autojen ja yksittäisten ihmisten kimppuun oli helppo käydä. Vihollinen katsoi myös, että näillä korkeusvyöhykkeillä toimivat ja liikkuvat Suomeen tulleet saksalaisjoukot, joten Neuvostoliitto lähetti ”vastavoimia”.

Neuvostoliiton eri organisaatioilta saamat tiedustelutiedot olivat välttämättömiä jokaiselle Suomessa liikkuvalla Neuvostoliiton osastolle tai ryhmälle. Tiedustelutietoja Suomesta tarvittiin myös pommituslentojen suunnitelmille ja armeijan eli Karjalan rintaman upseerien suunnittelu- ja analyysipöydille. Laadukkaat tiedot saatiin omilta vakoilijoilta, jotka lähetettiin Suomeen joko jalan tai lentokoneella. Heidän tärkeänä varusteenaan oli partioradio. He lähtivät pienissä ryhmissä, pareittain tai yksin. Ryhmät ja usein paritkin pyrkivät perustamaan tukikohdan ”tärkeään” kohtaan ja viipymään kauan.

Sodan alkuvaiheessa Suomessa ei osattu varautua Neuvostoliiton tarpeeseen lähettää Suomeen tuhoojaryhmiä. Suomessa tietysti ymmärrettiin, että Neuvostoliitto lähettää vakoilijoitaan Suomeen, mutta monenlainen alhainen sabotointi ja salahyökkäykset ihmisten ja kotien kimppuun olivat käsittämättömiä. Myös Suomi vakoili eri keinoin ja lähetti Neuvostoliittoon sotilaallisia kaukopartiorhymiä, joiden tehtävä vakoilun lisäksi oli yrittää tuhota sotilasrakenteita ja heikentää sotilaskuljetuksia iskemällä muun muassa rautateihin.

Neuvostoliitossa NKVD:n elimet kouluttivat vihollisen selustaan lähetettäväksi yhteensä 73 tihutyöryhmää heinäkuusta syyskuuhun 1941. Ryhmissä oli yhteensä 565 henkilöä. Selusta tarkoitti yhtä hyvin tai enemmän Suomea kuin taistelurintaman selustaa.

Mutta harvat ryhmistä pääsivät Suomen alueelle, sillä lähtijöiltä edellytettiin henkistä ja fyysistä lujuuutta sekä osaamista eli asiansa puolustamista ja selviytymistä omatoimisesti vaikeissa tilanteissa.

Kantalahdessa perustettiin rajavartioiden joukosta kapteeni A. N. Kalashnikovin komentama erikoisosasto heinäkuussa 1941. Kalashnikovin osaston taisteluryhmät toimivat aktiivisesti Suomen pohjoisosassa, ja se teki tuhoisimman iskun Savukosken Kuoskun kylään aamuyöllä 3. syyskuuta 1941. Kylässä murhattiin seitsemän siviiliä ja poltettiin asuintaloja ja muita rakennuksia, 48 lehmää, kuusi hevosta ja paljon nuorta karjaa. Kuoskun uhrin ovat Eevert Aukusti Pulska, Anni Pulska, Ilmari Anselmi Pulska, Aaro Junttila, Bror Aleksanteri Junttila, Aleksi Marjala ja Hilka Annikki Alatalo.

Karjalan rintaman partisaanit tunkeutuivat Suomeen kesästä 1942 alkaen. Partisaaniosastot toimivat Karjalan partisaaniliikkeen alaisuudessa. Partisaaniliike oli kiinteässä yhteydessä Karjalan rintaman sotaneuvostoon, ja liikkeen esikuntapäällikkö oli sotaneuvoston jäsen.

Jatkuvat iskut käynnistivät uudet torjuntatoimet

Osasto Saun perustaminen sai alkunsa Lapin ja Oulun läänien maaherroilta. Kaarlo Hillilä ja Eero Yrjö Pehkonen esittivät yhdessä Päämajalle kesällä 1942, että pitäisi perustaa tehokkaita torjuntaorganisaatioita. He saivat esitykselleen tukea saksalaisjoukoilta. Melko pian sen jälkeen Yhteysesikunta Roi sai tehtäväkseen järjestää torjuntatoimia, ja näin keskeiseksi Neuvostoliiton lähettämien vakoilijoiden ja tuhoojapartioiden ja -osastojen torjujaksi syntyi Osasto Savukoski. Myös muita organisaatioita perustettiin torjuntatehtäviin raja-alueille.

Yhteysesikunta Roi oli Päämajan alainen elin. Se perustettiin vuoden 1941 lopulla Lapin saksalaisarmeijaan sijoitettujen

suomalaisten yhteysupseerien toimintaa varten ja varmistamaan molempien sotilasvoimien yhteistyötä.

Neuvostoliiton liikehdintä ja sabotointi Suomen itärajan alueilla lisääntyi vuoden 1942 kesästä alkaen. Väijytyksissä ollut neuvostopartio tulitti kahta suomalaista henkilöautoa Kuusamon ja Juntusrannan välisellä tiellä Murtovaaran eteläpuolella 5. heinäkuuta 1942. Partio sai autot pysähtymään ja tappoi kolme Sotilaskotiliiton johtohenkilöä ja autonkuljettajat. Matkustajina olivat Toini Jännes, Greta Palojärvi ja Faina Aflehd. Greta oli kenraalimajuri Väinö Palojärven vaimo.

Tuhooharyhmät tekivät murhaiskut Kuusamon Suorajärvellä, Tammelassa ja Kuoliovaarassa sekä Kuhmon Kuumussa kesän aikana. Neuvostoliittolaisen ryhmän mukana oli suomalaisia ainakin Suorajärvellä, jossa murhattiin Määtän talon isäntä Eetu. Kreetta-vaimo joutui ryhmän vangiksi, mutta hän pääsi pakenemaan, kun suomalaiset sotilaat tavoittivat hyökkääjät. Kreetta kertoi tunteneensa vangitsijoistaan kolme suomalaista miestä ja tienneensä yhden miehen nimen.

Neuvostoliittolainen partio kävi Kuusamon Kuoliovaarassa Karjalaisen perheen talossa 3.10 1942. ja surmasi talon isännän ja kolme tytärtä. Talon Eeva-emäntään ammuttiin yhdeksän konepistoolin luotia, mutta hän selvisi hengissä pitkän sairaalahoidon jälkeen.

Suuret partisaaniosastot aloittivat suunnitelmalliset siviilikoheteisiin suunnatut retkensä Suomeen kesällä 1942. Alkuvaiheessa matkat olivat tunnusteluja sekä kulkureittien ja yöpymispaikkojen valintoja. Sitten 24. syyskuuta Karjalassa perustettu Vperjod-osasto (Eteenpäin) tunkeutui Kuhmon Viiksimoon ja osoitti suunnitelmansa murhata kylän asukkaat joukkoteloituksin. Kahdeksan ihmistä ammuttiin. Osa vangituista naisista ja lapsista pelastui, kun talon tuvassa 20-vuotias Hilja Heikkinen tarttui teloituksia valmistelewan partisaanin konepistoolin piippuun.

Partisaani avasi tulen ja painoi liipaisinta samaan aikaan, kun Hilja nosti ampumasuuntaa ylös. Luodit osuivat seinien yläosaan ja kattoon. Sitten konepistooli hiljeni. On arvioitu, että partisaani ampui aseensa patruunalippaan tyhjäksi. On myös mahdollista, että ampujan sormi lipesi pois liipaisimelta tai ampuja tunsu, että tulittava ase vaikeuttaa hänen kamppailuaan naista vastaan. Tilanne muuttui hämmennykseksi, ja nuoren naisen rohkea, voimakas ja päättäväinen toiminta lamaannutti tilapäisesti partisaanin. Myös toinen partisaani seiso vierellä toimetomana, vaikka olisi voinut puolustaa toveriaan. He molemmat olivat ainakin puoli minuuttia kuin nujerrettuina siinä vaiheessa, kun tuvassa istumaan käskettyjä ihmisiä hyppi ulos ikkunasta, joka ymmärrettiin rikkoa oikealla hetkellä ennen kuin kumpikaan partisaaneista ehti reagoida.

Kaksi ikkunasta poistujaa kuitenkin kuoli, kun ulkopuolella olleet partisaanit huomasivat ihmisten paon, ja he ampuivat. Kuusi teloitettavaksi tarkoitettua ihmistä pelastui, Hilja oli yksi heistä.

Viiksimossa kuolivat Mikko Vihtori Heikkinen, Anna Lyyti Heikkinen, Anne Reeta Heikkinen, Tauno Sulo Heikkinen, Impi Margareta Heikkinen, Matti Heikkinen, Eino Topi Heikkinen ja Juho Heikki Jauhonen.

Erilaisia miehiä, erilaisia sankareita

Osasto Saun toiminnan aloituspäiväksi sopii 13.12.1942. Silloin oli lähdössä tai jo matkalla Saunakankaalle miehiä, naisia ja kuormia eri puolilta maata ja eri sotilasyksiköistä. Työ alkoi.

Viiden joukkueen perusvahvuudet oli koottu Rovaniemellä, ja niiden miehet saapuivat Saunakankaalle aamuyöllä 14. joulukuuta, yhden joukkueen vahvuus oli runsaat 30 miestä. Neljä joukkuetta oli saanut johtajansa jo ennen Saunakankaalle tuloa,

mutta jostain syystä ensimmäisen joukkueen johtajaksi määrättiin Olavi Alakulppi Osasto Saun komentajan Heikki Heleniuksen päiväkäskyssä 15.12.

Joukkueista jokainen oli erillinen, kevyt, itsenäisesti taistelukykyinen joukkue, ja jokaisella oli oma puolustusvoimien peiteluku. Ne nimettiin numerojärjestyksen mukaan 1–5, mutta Saun sisäisessä toiminnassa ne tunnistettiin myös joukkueenjohtajistaan. Saunakankaalla oli osaston toiminta-aikana keskimäärin 500 ihmistä. Naiset olivat joko lottina tai kuulumatta mihinkään organisaatioon. He olivat töissä sotilaskodissa, puhelinkeskuksessa, keittiöissä sekä hoito- ja huoltotehtävissä.

Yhteysesikunta Roin komentaja eversti Oiva Willamo seurueineen saapui Rovaniemeltä Saunakankaalle jo 17. joulukuuta kello 14.00 katsomaan, miten Saunakangas elää. Willamo tunsii osaston luomakseen erikoisyksiköksi, vaikka hän oli vain yksi tekijä. Hän oli huomattava henkilö Lapissa, mutta sotilaat pitivät häntä vaikeana esimiehenä, joka ei tunnistanut kykyjensä rajoja eikä osannut kovin hyvin sosiaalista kanssakäymistä.

Osasto Saun nimi sanotaan usealla tavalla: Erillinen osasto Savukoski, Er.os.Sau, Osasto Sau tai kotoisasti pelkästään Sau. Sau-lyhenne on lainaus paikallisesta kielestä, sillä Savukoskella omaa kuntaa ja kirkonkylää on sanottu perinteisesti Saukoskeksi.

Osasto Sau ei ollut mitoitultaan pataljoona, mutta se oli varustettu vahvaksi ja omaehtoiseksi. Sitä on hyvä sanoa merkittäväksi sissiosastoksi. Osaston tukikohta oli ”omassa paikassaan” Kemi-joen ranta-alueella. Lahirannan maakaistaleen reunasta kangasmaa nousee jyrkästi ylös. Sen jälkeen kangasmaasto on tasaista aluetta, jonka peittää tiheä mäntymetsä. Alueen isoa notkelmaa oli hyödynnetty yhtenä rakentamisaikana. Alueelle johti oma tie, joka erkani Savukosken ja Pelkosenniemen välisestä maantiestä. Saunakankaalla oli oma sähkölaitos, sotilaskoti ja sairaala. Saunatiloja oli riittävästi, ja ne olivat tarvittaessa kuumia

ja tuoksuivat koivunvastaksille. Osasto Saun joukkueiden käytössä oli saksalaisarmeijalta saatuja kuorma-autoja, joita kuljettivat ja huolsivat saksalaiset sotilaat. Osasto Saun ja saksalaisarmeijan kesken oli muutakin yhteistyötä. Yhdessä ne pyrkivät torjumaan Neuvostoliiton lähettämien hävitysjoukkojen onnistumisia.

Alueelle oli tehty uusia toimitiloja, ja paikan kunnostaminen ja järjestelyt jatkuivat vielä silloin, kun Sau oli muodostamassa tänne omaa yhdyskuntaansa.

Saun perustaminen ajoittui sopivasti asemasotavaiheeseen, jolloin rintamalla oli hiljaista, varsinkin Karjalassa. Saunakan-kaalle riitti miehiä melko hyvin.

Kersantti Antero Ahola tuli Saun palvelukseen Kiimingistä. Hänen oli mahdollista vaihtaa sotilasyksikköään samaan aikaan, kun Sau aloitti toimintansa ja hän oli toipunut vaikeasta haavoittumisestaan. Ahola oli haavoittunut jatkosodassa Muolaassa Karjalankannaksella 8.8.1941. Suomalaisjoukkue oli valtaamassa alueen viimeisiä kukkuloita, ja Ahola oli kärjessä ryhmänjohtajansa Väinö Hongiston kanssa. Vyörytyksessä Ahola oli syöksymässä ja Hongisto varmistamassa, kun vihollisen käsikranaatti tuli suoraan Aholaa kohti. Hongisto näki kranaatin ja huusi Aholalle ”ilmaan”. Ahola ei huomannut kranaattia, mutta huudosta käsitti tilanteen ja hyppäsi itsensä maasta irti. Miehet olivat oppineet, että kranaatin räjähdysen voima suuntautuu voimakkaampana maan pinnalla kuin maasta irti olevaan kohteeseen. Ahola haavoittui kuitenkin pahoin ja menetti tilapäisesti myös näkönsä. Hän joutui olemaan hoidossa sotasairaalassa viisi kuukautta.

Talvisodan aikana Antero Ahola ehti olla varusmieskoulutuksessa vuoden 1940 alussa vain kuukauden ajan eli sotilasvalaan saakka, sillä häntä tarvittiin taisteluissa Karjalassa niin kuin kaikkia Suomen miehiä. Yhden kuukauden varusmieskoulutus

oli hätätilanteessa riittävä. Osasto Saussa hänelle tarjoutui ryhmänjohtajan paikka viidennessä joukkueessa. Sotilasarvoltaan hän oli kersantti.

Saun ensimmäisen toimintavuoden aikana nuorimpana sotilaana oli osastoon 19-vuotiaana tullut radisti Erkki Kauppinen. Hän oli kotoisin Karjalasta Jääsken Juttuojalta. Hänen kotinsa ja kotikuntansa oli nopeasti vallattu takaisin Neuvostoliitolta edellisenä vuonna kesällä 1941 niin kuin muutkin talvisodassa menetetyt Karjalan alueet. Kun hän oli Lapissa rakentamassa radiomastoja vuoden 1942 lopulla, hän sattui liittymään Saun palvelukseen ja valikoitui Alakulpin joukkueen yhdeksi radistiksi. Käsityksensä mukaan Erkki oli tullut sotaan kuolemaan.

Kysymys oli vain siitä, koska se tapahtuisi. Se ei minua vaivannut, sillä minulla ei ollut tyttöystävää kotirintamalla, ja koska äidilläni oli seitsemän muuta lasta minun lisäksi, en uskonut kuolemani olevan hänelle kovin raskas. Tunsin aikuisena, että olin ollut syntyessäni jossakin mielessä ylimääräinen ja vähemmän toivottu. Luultavasti kyseessä oli vain typerät ajatukseni, mutta sodassa se teki oloni helpommaksi. Joukkueen muut radistit olivat Onni Ikonen, Martti Salo ja Viljo 'Ville' Tolvanen. 'Villestä' tuli paras kaverini. Jokaisessa joukkueessa oli neljä radistia.

Tämä lainaus on Erkki Kauppisen kronikasta, jonka hän on kirjoittanut omaisilleen ja jonka tähän kirjaan on luovuttanut Erkin poika Jukka Kauppinen. Kronikassaan Erkki kirjoittaa, että hän oli saanut varusmiespalveluksessaan radiosähköttäjän koulutuksen jatkosodan alkuvaiheessa. Mikkelissä Päämajan viestikomppaniassa hän oli oppinut käyttämään Kyynel M 10 -partioradiota, joka Erkin mielestä oli hienoin partioradio. Se

oli kehitetty pitkien välimatkojen yhteyksiin, ja se oli myös tarkoin vartioitu salaisuus.

Saun ”Rokka” oli Sota-Roope eli kersantti Veijo Nylund. Hänellä ei ollut perinteistä tuntemusta Savukosken tai muun itäisen Lapin erämaista, koska hän tuli Osasto Saun palvelukseen suoraan kotoaan Hartolasta. Hän tunnisti miesten mielialoja ja virkisti miehiä sekä sai aikaan filosofisia keskusteluja. Taistelussa hän oli erikoisen rohkea osaaja. Hän tunsii sodankäyntiä tavalisen arjen logiikan mukaan. Muut miehet näkivät hänet uhkarohkeana ja turvallisuudestaan piittaamattomana, mutta Nylund sai rinnalleen kymmenkunta miestä, joiden kanssa hän muodosti iskupartion kaikkia tilanteita varten. Nylund lähti ja toimi ”poikien kanssa”. Hän ei lähtenyt yksin, ja hän halusi sanoa sen omalla tavallaan. Ja silloin myös ”pojat” lähtivät, ja Nylundin partion tehokkuus ja pelkäämättömyys syntyi jokaisesta pojasta. Nylund oli innostaja.

Lapin miehille Savukoski oli houkutteleva palveluspaikka. Siellä heissä heräsi voiman ja osaamisen tunne. Joku heistä tietysti ajatteli ensimmäisenä, että Savukoski oli lähellä kotia.

Saunakankaalle tuli runsaasti miehiä, jotka tunsivat poronhoidon ja hevoset. Yksi poromiehistä oli Pelkosenniemen Saunavaarasta tullut Mikko Perttunen, joka osasi hoitaa ja hallita myös hevosia. Hän oli jo 20-vuotiaana ostanut poronomistajilta armeijalle poroja vuonna 1940 ja hoitanut itse porojen kuljetukset kuorma-autolla. Perttunen oli jatkosodan alussa kesäkuusta 1941 lähtien ollut JR 12:ssa vapaaehtoisena partio- ja vartiotehtävissä Pelkosenniemellä ja Savukoskella. Hän siirtyi Saun palvelukseen siinä vaiheessa, kun pataljoonaa koottiin. Hänen veljistään Pentti oli kaatunut jatkosodassa 17-vuotiaana hyökkäyksessä lähellä Porojärveä syyskuun alussa 1941. Monet pojat lähtivät sotaan, vaikka heitä neuvottiin pysymään kotona. Kun pojat kuitenkin halusivat kovasti lähteä, vanhempien oli vaikea olla

suostumatta. Samaan aikaan kun Mikko oli aloittanut työnsä Saunakankaalla, hänen veljistään 20-vuotias Antti kaatui Kri-villä.

Sissiosastossa tarvittiin poromiehiä. He tunsivat alueet, heillä oli valmiit opit liikkua ja elää metsissä. He eivät tarvinneet aina karttoja. He tiesivät suojapaikat, edulliset ja epäedulliset alueet ja reitit liikkua. He tekivät myös tavanomaisia poronhoidon teh-täviä ja pyrkivät huolehtimaan alueen poroerotusten ja muiden porotöiden parissa työtä tekevien ihmisten turvallisuudesta kaukana metsissä. Suuri ja keskeinen talvinen erotuspaikka ja kesäi-nen vasanmerkintäpaikka oli Sodankylän Lokan ja Savukosken Seitajärven välisellä alueella Vintilässä.

Kaikki Saunakankaan eläimet olivat useimmille Saun mie-hille kuin omia eli hyvin tuttuja. Samoin kuin koiria myös poroja osattiin kouluttaa. Poro on ajokas vasta, kun se on ope-tettu vetämään rekeä tai pulkkaa ja kun se ymmärtää ohjaus-liikkeet ja -sanat. Poron voi opettaa moneen tehtävään, kunhan ihminen on ensiksi oppinut, miten poroa voi opettaa.

Osasto Sau tarvitsi pieniin paikallisiin kuljetuksiin hevosia ja poroja, jotka palvelivat ajotöissä parhaiten metsissä. Saun kaik-kia eläimiä tarvittiin sodan töissä. Koirat olivat korvaamattoman tärkeitä etsinnässä ja jäljittämisessä. Hyvä koira jaksoi haistella jälkiä yhtäjaksoisesti kuusi tai seitsemän tuntia. Saunakankaan huolenpidossa oli myös poikkeuksellisen hyviä koiria. Hevosilla ja poroilla haettiin taistelupaikoilta haavoittuneita ja kaatuneita.

Poro ilmaisee hyvin vieraan eläimen ja ihmisen sekä palvelee omalla tavallaan ihmistä, jos hän osaa lukea sen eleitä. Poro hais-taa pedon ja ihmisen kaukaa, ja se haistaa myös ruokansa syvän lumen alta ja kaivaa sen esiin. Poro väistää luonnossa vaaralliset kohdat ja löytää pehmeän suon yli turvallisen reitin.

Suuri menestys alussa

Osasto Saun todellinen työ eli taistelu neuvostopartiota vastaan alkoi Sallan Sätsijärvellä 19. joulukuuta, ja se jatkui seuraavan vuorokauden puolelle saakka.

Sallan Kotalan kylän tuntumassa oli nähty maantien ylittävä vieras latu. Jostain syystä oli selvää, että Olavi Alakulpin johtama ykkösjoukkue lähtee hiihtämään latua pitkin ja katsoo, keitä vieraat hiihtäjät ovat ja miten heitä puhutellaan. Todennäköisesti Alakulppi ehti ilmoittautua ensimmäiseksi lähtijäksi.

Kun joukkue pääsi autokuljetuksella ladun kohdalle, ladun syvyydestä ja kovuudesta sekä sauvojen jäljistä nähtiin, että matkaa on tekemässä ainakin 30 hiihtäjää, joilla on 20–30 kilometrin etumatka. Saun joukkueen perään lähti saksalaisia sotilaita komppanian verran. He halusivat auttaa ja nähdä. Toisaalta saksalaisilla oli neuvostoliittolaisesta ryhmästä tietoa jo aikaisemmin kuin Osasto Saulla, ja pyyntö Saulle tarttua asiaan tuli saksalaisilta. Saksalaistietojen mukaan vihollisryhmä oli käynyt tekemässä vaurioita Kemijärven ja Sallan väliselle rautatielle edellisen päivän iltana. Osasto Saun oma tiedustelu ja tiedonkulku olivat vasta käynnistysvaiheessa.

Alakulpin joukkue pääsi nopeasti takaa-ajoon. Takaa-ajajat eivät kohdanneet latumiinoja, joten näytti siltä, että vieras partio ei ollut varautunut mahdolliseen takanaan olevaan uhkaan.

Valoa oli vähän. Joulukuun hämäryys alkoi tummentua jo iltapäivällä, vaikka sää oli kuulas. Pakkasta ei ollut paljon, mutta lumi oli karkeaa ja aiheutti suksen alla kiusallisen kovaa ääntä. Todennäköisesti äänen vuoksi neuvostopartiolle paljastui, että sitä ajetaan takaa. Se avasi Alakulpin joukkueen yllätykseksi tulen, ja tästä alkoi aamuyöhön saakka jatkunut taistelu. Saun sotilaat levittäytyivät ladun molemmille puolille ja pyrkivät etenemään enemmän sivustojen suojissa. Neuvostopartio

kävi puolustustaistelua tiiviissä muodostelmassa. Aika kului. Molemmiin puolin ammuttiin ja yritettiin nähdä ja kuulla. Pimeys lisääntyi. Pakenijat kiirehtivät kohti rajaa tai pelkästään irti taistelusta. Välillä heidän oli käytävä puolustustaisteluun, kunnes he taas irtaantuivat ja yrittivät kiirehtiä pois. Siirtyessään uuteen paikkaan he joutuivat jättämään taakseen haavoituneita. Suurin osa taisteluajasta oli pimeää, ja välillä taisteltiin niin lähekkäin, että ampumisen sijaan lyötiin. Saksalaiset olivat myös aktiivisia ja hoitivat osuuttaan. Taistelun viimeiset laukaukset Alakulpin joukkue ampui kahden kilometrin päässä talvisodan jälkeisestä valtakunnanrajasta. Vihollisista kukaan ei selvinnyt, jokainen joko kaatui tai joutui vangiksi.

Saun sotapäiväkirjaan kirjoitettiin 19.–20.12.1942 käydystä taistelusta tiedot, joissa kerrotaan, että Saun ensimmäinen joukkue tuhosi partiosta yksin 19 ja yhdessä saksalaisten kanssa yhdeksän vihollista. ”Omia tappioita ei ollut. Vankeja otettiin kolme. Yksi ammuttu.” Saksalaisten tappioita Saun raportteihin ei kirjattu. Saksalaisia sotilaita kuoli useita, mahdollisesti kymmenen.

Alakulpin joukkueen ilmoittamien tietojen mukaan vihollisen osaston vahvuus olisi ollut 31 henkilöä, mutta vankien kertomusten mukaan vahvuus olisi ollut 29 henkilöä. ”Yksi ammuttu.” Ammuttiinko? Miksi? Todellisuudessa ketään ei ammuttu vangitsemisen jälkeen, vaan todennäköisesti merkintä ampumisesta on kirjattu väärin toisen tiedon perusteella. Näyttää, että Saun joukkue ei itse ottanut vankeja.

Alakulppi oli jo lopettanut taistelun, kun suomalaissaksalainen partio vääpeli Romppaisen johdolla tapasi takaa-ajonsa jälkeen vihollisen neljä miestä Sätsijärven itäpäässä 20.12. kello 12.00. Nämä neljä miestä olivat päässeet pakenemaan melko pitkälle viimeisestä taistelupaikasta ja pyrkivät Neuvostoliiton puolelle vanhaa latua pitkin. Partioiden kesken syntyi taistelu, joka johti kolmen vihollisen antautumiseen ja yhden kaatumiseen.